

Personen som försvann

Utvecklingen av svensk abortlagstiftning

AV KERSTIN HEDBERG NYQVIST

Författaren Anders Bylander har arbetat inom skola och studieförbund men är nu frilansande skribent med bland annat människovärdet som tema. I sin bok *Person och politik, en kritik av den världsliga statens människosyn* presenterar han utvecklingen av synen på fostret i svensk rätt och kompletterar sin framställning med etiska reflektioner utifrån ett kristet perspektiv. Hur kommer det sig att man i ett land med goda socioekonomiska förhållanden har kommit att uppfatta avbrytande av graviditet som enbart en fråga om reproduktiv hälsa och ett uttryck för jämställdhet? Hur kommer det sig att fostret inte längre uppfattas som skyddsvärt, vilket får till följd att över 40 000 graviditeter avbryts varje år? Och hur kommer det sig att flera kristna samfund följt med sekulariseringen och inte reagerar på denna utveckling?

Redan på 300-talet före Kristus utformades den Hippokratiska eden för läkaretiken, som innebär att läkare inte ska utföra åtgärder med avsikt att döda. Inom den kristna kyrkan kom denna inställning att knytas till uppfattningen om människolivets helgd, som beror på att människan är skapad till Guds avbild. Kyrkan hävdade från första början fostrets rätt till liv och barnets skydds rätt. Detta är fortfarande grunden i kristenhetens mittfåra, de katolska och ortodoxa kyrkorna. I Svenska kyrkan var denna syn på människan också självklar tills helt nyligen.

Enligt den ursprungliga kristna uppfattningen är åtgärder som utförs med avsikt att döda inte tillåtna. Detta innefattar ”fosterfördrivning”. Uppsåtet att döda fostret bryter mot Guds lag, oavsett hur individen uppfattar omständigheterna. Anders Bylander citerar större delen av avsnittet om abort i den katolska katekesen, bland annat: ”Det mänskliga livet ska absolut respekteras och beskyddas från konceptionsögonblicket. Från det första århundradet har kyrkan förklarat att varje framkallad abort är något moraliskt ont. Denna lära har inte förändrats. Den förblir oföränderlig ... Eftersom fostret ska betraktas som person från och med konceptionen ska dess integritet försvaras, det ska omhändertas och vara föremål för medicinska åtgärder, i den mån detta är möjligt – liksom varje annan mänsklig varelse.” (*Katolska kyrkans katekes* 2010, Kap. II, art 2270–3371; 2274). Författaren påpekar att detta synsätt delades av alla svenska kristna samfund som deltog i remissomgången efter abortkommitténs förslag inför nuvarande lag.

I Sverige var fosterfördrivning tidigare belagt med dödsstraff, tills det ersattes med straffarbete 1864 och sedan med fängelse 1921. År 1938 tillkom en lag som medgav abort av arvsbiologiska, medicinska och humanitära skäl, efter intyg av två läkare (då graviditeten ansågs utgöra ett hot mot kvinnans liv eller ett allvarligt hot mot hennes hälsa) samt när kvinnan utsatts för våld-

fäkt. Från 1946 tillkom en socialmedicinsk indikation: om graviditeten ansågs som "oskäligt betungande". Denna gav utrymme för flexibla och mer individuella tolkningar, praxis varierade, och antalet aborter ökade. 1963 tillkom ytterligare ett skäl: misstänkt fosterskada. Utifrån den subjektivitet som utvecklats i bedömningen av rätt till abort, och organiserade abortresor till Polen, tillsattes en abortkommitté 1965 som resulterade i betänkandet *Rätten till abort* (SOU 1971:58).

DEN RADIKALA FÖRÄNDRINGEN skedde 1974 då nuvarande abortlag antogs. Den innebär att kvinnor har rätt till abort fram till graviditetsvecka 18. Därefter kan abort medges av Socialstyrelsen efter särskild utredning av synnerliga skäl fram till vecka 22, nuvarande gräns för fostrets viabilitet (förmåga till överlevnad). Om graviditeten innebär fara för kvinnans liv och hälsa kan tillstånd ges även efter vecka 22. Yttrandet från abortkommittén (SOU 1971:58) innebar ett nytt rättsfilosofiskt synsätt. Där står bland annat att "kvinnan ... inte är skyldig att finna sig i att hennes graviditet fortsätter". I stället för konsensus om människolivets helgd och fostrets skydds rätt hävdades nu att fostret saknar människovärde. I stället för att basera synen på fostret på naturrätten – en rätt som omfattar alla människor oberoende av stat och bekännelse – utgår man från att det inte existerar något som i sig är gott eller rätt, så kallad rättspositivism. Vad som är rätt eller fel avgörs av individer och är därmed föränderligt, det är bara nyttan som avgör vad som är rätt. Som abortkommittén uttryckte det har människor i allmänhet en "dynamisk syn" på fostret. Dess människovärde definieras av den gravida kvinnans subjektiva uppfattning, som utvecklas och skiftar under graviditetens gång. Därmed löstes samtidigt mannen från sitt ansvar som förälder.

Författaren väljer att benämna förändringen som att "en dödens kultur införs i Sverige", ett begrepp som lanserades av på-

ven Johannes Paulus II. Med detta menas till exempel att en stat kan välja att använda sin makt till att döda människor när den anser detta befogat för sin säkerhet eller för att skydda välståndet. I och med att abort kom att ses som en bland flera andra komponenter i begreppet "reproduktiv hälsa" förlorade den sin etiska laddning.

Införandet av fri abort blev en långvarig process. Den skedde framför allt i den offentliga debatten och präglades av att de etiska aspekterna underordnades opinionsbildningen. Genom att kvinnans rätt att besluta om fullföljande eller avbrytande av graviditeten definierades som förbättrad födelsekontroll, en fråga som drevs av både kulturradikaler och politiker, påverkades också läkarkåren under den tid som utredningen pågick. Antalet aborter ökade från 2 792 år 1960 till 30 636 år 1974, då riksdagen godkände den nya lagen. Detta uppfattades då som att lagen helt enkelt bekräftade praxis. Förändringen sågs som ett naturligt steg i samhällsutvecklingen, och människans möjlighet att förändra sin tillvaro utifrån egna bedömningar betonades.

Abortkommittén menade också att "en sekulariserad kristen trosåskådning" gjorde förändringen mer oproblematisk, till skillnad från en moral baserad på "föräldrade kristna föreställningar". Tanken på livets helgd byttes ut mot familjeplanering och födelsekontroll. Abortkommittén hävdade i sitt yttrande att alla bör ha rätt att tillfredsställa sitt behov av sexuell samvaro utan "rädsla för barnalstring och med möjlighet att planera föräldraskap". Abort presenteras som en metod, bland andra, för födelsekontroll. Eftersom abort är en pålitlig metod för födelsekontroll borde den vara tillåten.

Kommittén ansåg att jämställdheten mellan könen hindras av den traditionella uppfattningen att en gravid kvinna är skyldig att fortsätta en påbörjad graviditet och föda barn. Dess strategi för att befria kvinnor från en etisk förpliktelse att fullfölja graviditeten var att problematisera synen på fostret som "ofött barn", ett begrepp som förutsät-

ter att fostret kommer att födas. Argumentet var att fostret blir ett barn först när födelsen är säkerställd, vilket självfallet inte sker när graviditeten avbryts med en abort. I abortlagens slutliga text förekommer ordet "barn" bara en gång. I stället används begrepp som "livmoderinnehåll" för att beskriva vad som avlägsnas. Avbrytande av graviditeten omnämns som att "ett fortsatt förlopp hindras genom en jämförelsevis enkel operation" eller "instrumentell utrymning". Vad livmoderinnehållet utgörs av, eller vad som görs med det omnämns inte.

DET SOM MÅSTE betraktas som anmärkningsvärt är att läkare och präster inte fick spela någon avgörande roll som sakkunniga i utredningen. Sveriges Läkarförbund reagerade på att fostrets rättsskydd inte erkändes och menade att rättsskydd måste tillerkännas fostret när det har möjlighet att överleva utanför kvinnans kropp (med hjälp av medicinska insatser). Vecka 12 nämndes som en absolut gräns, om abort utan prövning ens skulle förekomma. De beskrev kommitténs förslag som inhumant och hävdade att det måste finnas en samvetsklausul för vårdpersonal. De kritiserade också att förslaget inte tog hänsyn till att en del foster överlever en abort, samt reagerade på att ordet "foster" bara förekom på ett fåtal ställen i texten. Ordvalet i kommitténs yttrande hade helt tydligt som syfte att göra förslaget mindre kontroversiellt. Ord som "barn, mor och far" – som förtydligar att det handlar om relationer – undveks. I stället användes "foster, man, kvinna". Svenska barnmorskeförbundet tog också avstånd från förslaget och ansåg att dåvarande lagstiftning som såg abort som undantag med fastställda abortindikationer borde behållas. De hävdade att det inte var någon "förlegad teori utan vetenskapligt bevisat att fosterutvecklingen påbörjas omedelbart efter konceptionen ... och att fostret bör tillförsäkras ett successivt växande rättsskydd".

Kristna remissinstanser var också kritiska. Svenska kyrkans ärkebiskop poängterade

att det är samhällets primära uppgift att skydda fostrets rätt till liv. Svenska prästförbundet menade att abortkommitténs förslag var oförenligt med biologisk livssyn, kristen livsåskådning och den västerländska kulturuppfattningen om livets okränkbarhet. Katolska biskopsämbetet anslöt sig till Svenska kyrkans yttrande men gjorde ett tillägg där man kritiserade felaktiga uppgifter i utredningen om den katolska kyrkans uppfattning om preventiva åtgärder och abort. Svenska Kyrkans Lekmannaförbund vände sig bland annat mot arvshygieniska indikationer och "utsortering av undermåliga individer". Dessutom framhöll de personalens svåra situation när ett aborterat foster överlever och krävde total samvetsfrihet för personalen.

NU HAR DET snart gått fyra decennier sedan abortlagen antogs. Författaren inleder sin reflexion över vad som hänt sedan dess med ett bistert konstaterande att "segrarna skrivit vårt lands historia". Flera kristna samfund har anslutit sig till den sekulariserade synen på foster och abort. Ändå finns det kvar lagar sedan tidigare som kolliderar med den "värdegrund" som ligger bakom abortverksamheten. Utredningen *Den gravida kvinnan och fostret – två individer* (SOU 1989:51) definierade fostret som en egen individ, skild från sin mor, men utan att dra några slutsatser av detta, vilket indikerar en inkonsekvens inom rättssystemet. I Ärvdebalken definieras nämligen fostret som laglig arvinge utan inskränkningar under hela graviditeten. Ett foster med en far som dött har rätt att få sin arvsrätt bevakad; samtidigt får det emellertid avlivas enligt abortlagen. Enligt författaren verkar det som om ovan nämnda utredning var avsiktligt inkonsekvent för att inte utgöra hinder för abortlagen. Ett exempel är hur den behandlar människovärdet: "Människovärdet ... gäller alla personer. Däremot framstår fostrets värde inte som oinskränkt förrän det uppnått ett stadium då det börja kunna uppfattas som en mänsklig person." (Hur den bedömning-

en ska göras framgår inte.) Också arbetsmiljölagen och lagen om vård av missbrukare tar hänsyn till foster, då de delar sin mors miljö och kan skyddas mot skador genom åtgärder riktade mot modern.

JAG HÅLLER MED författaren om att en kristen syn på livet i stort har ersatts av en politisk syn. Den naturvetenskapliga världsbilden leder lätt till uppfattningen att människor så långt som möjligt själva ska ha kontroll över sin tillvaro. I stället för moral, rätt och fel, ses det själsliga som psykologiska, behandlingsbara processer. Inom medicin och vård ingår fri rätt till abort som en naturlig del i begreppet ”reproduktiv hälsa”, en uppfattning man vill sprida ut över världen som en ren rättvis- och jämställdhetsfråga. Detta blir övertydligt i kommentarer av svenska politiska företrädare om striktare abortlagstiftning i andra länder, också europeiska, vilket refereras som bristande rättvisa och jämställdhet. Omdömena präglas av avsaknad av förståelse för att man i andra kulturer fortfarande lägger etiska och religiösa aspekter på frågan.

I dag gör lätt tillgång till ”dagenefterpiller”, och medicinska aborter, som kvinnor själva får utföra i hemmet, det enklare att hantera det påstådda behovet av aborter. Gravida tonåriga tjejer berättar att bemötandet av vårdens företrädare ofta genomsyras av en förväntan – ibland snarare övertalning – att de ska göra abort. Samma sak gäller när fosterdiagnostik i början av graviditeten visar risk för avvikelser hos fostret. Det tidigare undantaget har blivit en norm, en svår nödlösning har övergått till att bli en metod för födelsekontroll. I konsekvens med uppfattningen att det är kvinnan enbart som ska avgöra om graviditeten ska fullföljas eller inte, så verkar mannens perspektiv – när han medverkat till en graviditet – inte att uppmärksammas. Det skulle vara intressant att se vilka reaktioner den frågan skulle leda till – ifall den skulle få uppmärksamhet.

Abortutredningen undvek att ge fostret mänskliga drag. När det gäller uppfattningen om fostrets ”mänsklighet” har flerdimensionellt ultraljud tidigt under graviditeten nu gjort det möjligt att ”se” fostret – som en – om än liten – ändå helt mänsklig och aktiv varelse. Om detta kan skapa en ny förståelse för ”det ofödda barnet” återstår att se. Presentation av sådana filmer på tv verkar emellertid inte ha väckt någon uppmärksamhet. Kanske är det helt enkelt så att man väljer att ”inte se”, när det som visas i verkligheten inte stämmer med styrande normer i samhället.

DE DOMINERANDE FILOSOFISKA strömningarna i dagens Sverige präglas av en utilitarism, som inte ser abort som något problematiskt. Intressant nog har professor Torbjörn Tännjö bekräftat att den katolska kyrkans syn inte är orimlig, det vill säga att om mänskligt liv är heligt, så är det heligt från konceptionsögonblicket. Mer förvånande är att Svenska kyrkans kyrkomöte inte ansett att det behövs någon översyn av abortlagen, och att sådana förslag avslagits av Svenska kyrkans läronämnd. Även andra samfund, som till exempel Svenska Missionskyrkan, visar samma utveckling och menar att kyrkan inte ska lägga sig i politiska frågor; däri ingår abortfrågan. Det är inte lätt för kristna samfund att hävda traditionella etiska värderingar i en sekulariserad miljö. Men ändå är detta nödvändigt för att de ska behålla sin trovärdighet.

VILKA SKULLE MAN önska att de läste Anders Bylanders bok, så att de förstod den bakomliggande historien och insåg vidden av de etiska aspekterna när det gäller abort? – Studerande i utbildningar till läkare, sjuksköterskor, socialarbetare; präster och diakoner, företrädare och medlemmar i kristna samfund; politiker som engagerar sig i sociala och medicinska frågor; deltagare i kurser i medicinsk etik ... Listan kan göras lång.

Anders Bylander: *Person och politik, en kritik av den världsliga statens människosyn.*
Atremi förlag 2011.